

بررسی نتایج ارزشیابی برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی:

نقاط قوت و ضعف دانش‌آموزان در کسب مهارت‌های یادگیری زبانی

■ نادر سلسبیلی*

چکیده:

ارزشیابی برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی، سطح سوم از ارزشیابی دوره‌ای برنامه درسی فارسی ابتدایی است که پس از ارزشیابی برنامه درسی قصدشده و اجراشده، هدفش تعیین شایستگی‌ها و نارسایی‌های برنامه درسی کسب‌شده در پایه‌های اول تا سوم دوره ابتدایی است. از نظر روشی، در چارچوب الگوی ارزیابی «تحقق هدف‌ها» در سطح ارزشیابی برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی، از طریق بررسی میدانی و اجرای سه آزمون کتبی و شفاهی - مهارت‌های نگارش فارسی، املا فارسی، و روان‌خوانی و درک مطلب - در جامعه و نمونه انتخاب‌شده از استان‌های مورد نظر پژوهش انجام گرفت. برای پاسخ به سؤالات پژوهش، از روش مقایسه، تحلیل و استنتاج قیاسی بر اساس نتایج تفصیلی آزمون‌ها استفاده شد. در اولین مرحله ویژگی‌های تحقق اهداف از طریق اجرای پرسش‌نامه در نمونه‌های هدفمند از جامعه مؤلفان کتاب‌های فارسی و معلمان منتخب دوره ابتدایی مشخص شد. سپس، با توجه به ویژگی‌های مورد انتظار، آزمون‌های کتبی و شفاهی در جامعه و نمونه خوشه‌ای طبقه‌بندی‌شده از مدارس چهار استان اجرا شد.

آزمون‌های سنجش پیشرفت یادگیری دانش‌آموزان پایه‌های اول تا سوم، بر اساس مبنای نظری و ماهیت و اهداف ارزشیابی دوره‌ای درس زبان آموزی فارسی دوره اول ابتدایی، تماماً محقق ساخته‌اند و کاملاً از روایی برخوردارند. در طراحی و بازبینی سؤالات آزمون‌ها، از سؤالات طراحی‌شده مدارس و معلمان همکار در استان‌ها پس از چند دور غربال‌شدن استفاده شد. در جهت ایجاد روایی دقیق‌تر محتوایی و صوری سؤالات آزمون، از نظرات سه معلم صاحب‌نظر و متخصص منتخب، در تصحیح سؤالات آزمون‌ها در دو مرحله بهره گرفته شد. در جهت

□ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۸/۲/۱۲

□ تاریخ شروع بررسی: ۹۸/۸/۱۱

□ تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۵/۹

* دانشیار پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش.....nadersalsabili@gmail.com

اعتبارسنجی آزمون‌ها، در دو روز متوالی آزمون‌ها در دو مدرسه ابتدایی پسرانه و دخترانه و در یک کلاس از هر پایه به اجرا درآمدند و تصحیحاتی در متن و نحوه تنظیم سوالات آزمون‌ها به عمل آمد. در تصحیح و ارزیابی نتایج آزمون‌ها در پایه‌های متفاوت، ملاک‌های مشخصی بعد از رواسازی و کسب توافق مورد توجه بوده است.

از مهم‌ترین یافته‌ها آن است که از نظر مهارت‌های نگارش فارسی، پیشرفت دانش‌آموزان پایه‌های اول تا سوم، بسیار پایین‌تر از تسلط نسبی و در حد تسلط محدود و نسبتاً ضعیف قرار دارد. در اکثر ملاک‌های مربوط به مهارت‌های خوانداری، درک مطلب و تسلط واژگان، دانش‌آموزان مدارس پسرانه کاستی قابل توجهی را نسبت به سطح مطلوب آموخته‌ها و انتظار یادگیری مهارت خواندن که در حدی بالاتر از تسلط نسبی است، نشان دادند. از نظر مهارت نوشتاری املای فارسی، خوانانویسی، درست‌نویسی، و روی خط‌نویسی پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان، به خصوص در میان دانش‌آموزان مدارس پسرانه، نامناسب و ناهم‌خوان بود و نزدیک به هم در حدی پایین‌تر از تسلط نسبی و در حد تسلط محدود و ضعیف قرار داشت. دانش‌آموزان بیشترین کمبود و ضعف را از نظر تسلط بر مهارت‌های دستخط تحریری نشان دادند.

کلید واژه‌ها:

ارزشیابی برنامه درسی، برنامه درسی کسب‌شده، درس فارسی دوره اول ابتدایی، ویژگی‌های مطلوب آموخته‌های دانش‌آموز

مقدمه

در مورد ارزشیابی طراحی، تدوین و اجرای بسته برنامه درسی و کتاب‌های درسی دوره ابتدایی در ساختار جدید و ارزشیابی‌های سالانه‌ای که از این کتاب‌ها و بسته برنامه درسی صورت گرفته و از جمله در درس فارسی دوره ابتدایی، پایه اول توسط قمری (۱۳۹۱)، پایه دوم توسط احقر (۱۳۹۲)؛ و پایه سوم توسط دستجردی کاظمی و نجفی پازوکی (۱۳۹۳) انجام شده است، دیده می‌شود که ارزشیابی‌های صورت گرفته:

○ اولاً مقطعی و سال به سال است و تصویر کاملی از روند تحولات صورت گرفته در حوزه برنامه درسی و تصمیم‌گیری در مورد تغییرات مورد نیاز در برنامه درسی و روند اجرای آموزش دوره تحصیلی ابتدایی و از جمله در درس فارسی به دست نمی‌دهند.

○ ثانیاً، ارزشیابی در رویکردی عمدتاً کتاب‌مدار و روندی نسبتاً شتاب‌زده و محدود در حد محتوای کتاب‌های درسی و ابعاد صوری تألیفات صورت گرفته است و عناصر اصلی درگیر در برنامه درسی، به خصوص ابعاد پداگوژیک و روشی، نحوه ارزشیابی‌های توصیفی و تکوینی از آموخته‌های دانش‌آموزان در کلاس، به مفهوم درست و اصیل آن، با توجه به حوزه مطالعات برنامه درسی مورد توجه قرار نگرفته است. از جمله ارزیابی دقیقی از آنچه در طول سال

تحصیلی در کلاس و مدرسه واقع می‌شود و آنچه دانش‌آموزان می‌آموزند، به دست نیامده است. در نتیجه، با توجه به اینکه بیش از پنج سال از شروع اجرای برنامه درسی در ساختار جدید گذشته، تدوین و اجرای طرح ارزشیابی که این روند را با توجه به زیربنای نظری و تجربی برنامه درسی مرجع آن در نگاهی جهانی^۱ از برنامه درسی تدوین شده (قصدشده) تا برنامه درسی اجراشده و آموزش داده‌شده و سپس برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی به تصویر کشد، ضروری است.

حال، این مطالعه توجه خود را به بررسی و تأمل در نتایج ارزشیابی برنامه درسی فارسی دوره اول ابتدایی در سطح کسب‌شده و آنچه دانش‌آموزان آموخته‌اند، معطوف می‌کند.

نیازهای مرتبط با داشتن تصویری درست از برنامه درسی فارسی در مراحل متفاوت، از جمله در قسمت برنامه درسی کسب‌شده، و به دست آوردن تصویری از آنچه به‌واقع دانش‌آموزان در حوزه توانایی‌های زبانی آموخته‌اند، ایجاب می‌کنند، آنچه دانش‌آموزان در هر پایه می‌آموزند و تفاوت‌هایی که طی پایه‌های متفاوت و نسبت به ملاک‌های وضع مطلوب آموخته‌ها در برنامه درسی به وجود می‌آید، رصد شود. این‌ها برون‌داده‌های مهمی در حوزه ارزشیابی برنامه درسی کسب‌شده هستند که جایشان خالی است. در نتیجه، نیاز به ارزشیابی‌ای که این روند را از برنامه درسی مرجع و مبتنی بر زیربنای نظری و تجربی آن، تا برنامه درسی قصدشده و طراحی‌شده، و سپس اجراشده و آموزش داده‌شده، و نهایتاً برنامه درسی کسب‌شده و آموخته‌شده فارسی دوره اول ابتدایی، به‌صورتی متعادل و پیش‌رونده و پشت سرهم به تصویر کشد - که آن را «ارزشیابی دوره‌ای» می‌نامیم - کاملاً محسوس است.

حال، بخشی از این ارزشیابی جامع، یعنی «ارزشیابی دوره‌ای برنامه درسی فارسی دوره اول ابتدایی» (سلسبیلی، ۱۳۹۸) که توجهش را به بررسی و تأمل در نتایج ارزشیابی برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی و آنچه دانش‌آموزان پایه‌های اول تا سوم ابتدایی در درس فارسی آموخته‌اند، معطوف داشته است، در این مطالعه مورد توجه قرار می‌گیرد.

با در نظر گرفتن گام‌های چهارگانه ارزشیابی، یعنی تعیین ملاک‌های وضع مطلوب برنامه درسی، توصیف وضع موجود برنامه درسی، تعیین نقاط ضعف و قوت برنامه درسی بر اساس مقایسه وضع موجود و مطلوب، و تصمیم‌گیری درباره سرنوشت برنامه درسی، اهداف ویژه ارزشیابی برنامه درسی فارسی دوره اول ابتدایی در مرحله برنامه درسی کسب‌شده عبارت‌اند از:

الف) تبیین ویژگی‌های تحقق اهداف [میزان و چگونگی مطلوب آموخته‌های دانش‌آموزان] در برنامه درسی کسب‌شده؛

ب) تبیین ویژگی‌های برنامه درسی کسب‌شده [اهداف تحقق‌یافته بر اساس میزان آموخته‌های دانش‌آموزان]؛

ج) مقایسه بین ویژگی‌های تحقق اهداف با اهداف تحقق‌یافته در برنامه درسی کسب‌شده؛
 د) بررسی تفاوت‌ها و تغییرات آموخته‌های دانش‌آموزان در برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی در نگاهی عمودی.

با توجه به اهداف فوق، چهار سؤال مربوط به ارزشیابی برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی در ارزشیابی دوره‌ای بدین شرح بوده‌اند:

- ویژگی‌های تحقق اهداف [میزان و چگونگی مطلوب آموخته‌های دانش‌آموزان] در برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی از دید مؤلفان کتاب‌های برنامه درسی فارسی و معلمان منتخب به تفکیک در پایه‌های اول تا سوم کدام‌اند؟
- ویژگی‌های برنامه درسی کسب‌شده [اهداف تحقق‌یافته بر اساس میزان آموخته‌های دانش‌آموزان] در درس فارسی دوره اول ابتدایی، به تفکیک سال‌های اول تا سوم، چیست؟
- تا چه حد در برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی، بین ویژگی‌های مطلوب آموخته‌های دانش‌آموزان پایه‌های اول تا سوم با آنچه دانش‌آموزان در برنامه درسی کسب‌شده آموخته‌اند، همخوانی وجود دارد؟ تفاوت‌ها و کاستی‌ها، و نقاط قوت و ضعف عمده کدام‌اند؟
- تفاوت‌های برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی [تغییرات آموخته‌های دانش‌آموزان] در نگاهی عمودی (از پایه اول به پایه دوم و سپس تا پایه سوم) در چه مواردی است و چه پیشرفت‌ها و کاستی‌هایی را نشان می‌دهد؟

■ روش پژوهش

ارزشیابی برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی، سطح سوم از ارزشیابی دوره‌ای برنامه درسی فارسی ابتدایی بوده است. ارزشیابی دوره‌ای عمدتاً از طریق ترکیبی از روند ارزیابی و ابزارهای ارزشیابی‌های کمی و کیفی در مراحل متفاوت و با استفاده از رویکردی در قالب ارزشیابی متعامل درونی از برنامه درسی قصدشده تا برنامه درسی اجراشده و سپس تا برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی صورت می‌گیرد. این ارزشیابی با در نظر داشتن و ایده‌گیری از الگوی ارزیابی تحقق هدف‌ها و الگوی ارزیابی مدیریت‌گرا (بازرگان، ۱۳۸۰)، و روش ترکیبی (آمیخته) در گردآوری داده‌های کمی و کیفی (کرسول و کلارک، ۲۰۰۷/۱۳۹۰)، در سطح ارزشیابی برنامه درسی قصدشده و اجراشده، و به‌کارگیری ابزارها و روش‌های مناسب برای تحلیل، به بررسی فاصله بین وضع موجود و وضع مطلوب ویژگی‌های برنامه درسی فارسی دوره اول ابتدایی با توجه به ملاک‌ها و نشانگرهای در نظر گرفته‌شده می‌پردازد.

ارزشیابی برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی، از طریق بررسی میدانی و اجرای آزمون‌های کتبی و شفاهی در جامعه و نمونه انتخاب‌شده از استان‌های مورد نظر پژوهش بوده

است که در ادامه توضیح داده می‌شود. روش ویژه اجرای طرح ارزشیابی به تفکیک سؤال‌ها چهارگانه بدین شرح است:

در پاسخ به سؤال اول، یعنی ویژگی‌های تحقق اهداف و میزان و چگونگی مطلوب آموخته‌های دانش‌آموزان و یادگیری مورد انتظار در سطح برنامه درسی کسب‌شده، ابتدا تحلیل اهداف یادگیری برنامه درسی قصد شده صورت گرفت و به انتظارات یادگیری و نشانه‌های تحقق آن تبدیل شد. سپس از طریق بررسی میدانی، با استفاده از ابزار پرسش‌نامه، نظرات نمونه منتخبی از دو گروه مؤلفان کتاب‌های فارسی دوره اول ابتدایی و معلمان منتخب دوره ابتدایی در پایه‌های اول تا سوم نسبت به آموزش توانایی‌های زبانی و یادگیری مورد انتظار در پایه‌های اول تا سوم دوره ابتدایی، با در نظر داشتن حوزه‌های مختلف زبان‌آموزی فارسی، جمع‌آوری شد. این دو گروه نظر خود را نسبت به اینکه در پایان سال تحصیلی تا چه میزان می‌توان انتظار داشت دانش‌آموز دوره اول ابتدایی، به تفکیک هر پایه، انتظارات یادگیری را برآورده کند و نشانه‌های تسلط و کسب توانایی‌های زبانی در او دیده شود، مشخص کردند.

در پاسخ به سؤال دوم، با توجه به محتوای بسته برنامه درسی فارسی و کتاب‌های خوانداری و نوشتاری دوره ابتدایی و بر اساس نتایج میزان و چگونگی مطلوب آموخته‌های دانش‌آموزان در پایه‌های اول تا سوم، از روش بررسی میدانی و اجرای این سه آزمون استفاده شد: آزمون‌های مهارت‌های نگارش فارسی، آزمون املا فارسی و آزمون روان‌خوانی و درک مطلب. بدین ترتیب، تصویری از برنامه درسی کسب‌شده و میزان اهداف تحقق‌یافته و آموخته‌های دانش‌آموزان بر اساس نتایج آزمون‌ها به دست آمده. اجرای دو آزمون مهارت‌های نگارشی و املا فارسی در پایه‌های اول تا سوم به صورت کتبی و آزمون روان‌خوانی و درک مطلب به صورت شفاهی بود. در پاسخ به سؤال سوم، با توجه به ملاک‌ها و نشانگرهای تحقق اهداف (میزان و چگونگی مطلوب آموخته‌های دانش‌آموزان) در مقابل نتایج به دست آمده از اجرای آزمون‌های سه‌گانه (شامل آزمون مهارت‌های نگارشی، آزمون املا فارسی، و آزمون مهارت‌های روان‌خوانی، درک مطلب و واژگان)، تسلط دانش‌آموزان در قالب توانایی‌ها و مهارت‌های پنج‌گانه (۱. مهارت‌های خوانداری، درک مطلب و تسلط واژگان و انتظارات یادگیری شناختی مرتبط آن؛ ۲. مهارت‌های گوش دادن و سخن گفتن؛ ۳. مهارت‌های نگارش فارسی و انتظارات یادگیری شناختی مرتبط آن؛ ۴. مهارت نوشتاری املا فارسی، خواندن نویسی، درست‌نویسی و روی خط‌نویسی؛ ۵. مهارت دستخط و زیبانویسی با معیارهای خط تحریری)، با توجه به ملاک‌های تشکیل‌دهنده هر یک و به تفکیک مدارس دخترانه و پسرانه و مجموع، مقایسه و تحلیل شد. با توجه به نتایج به دست آمده، نقاط قوت و ضعف عمده به تفکیک پایه‌های سه‌گانه و در چارچوب مهارت‌های زبانی پنج‌گانه مطرح شدند.

در پاسخ به سؤال چهارم، یعنی تعیین تفاوت در برنامه درسی کسب‌شده و تغییرات آموخته‌های دانش‌آموزان در درس فارسی دوره اول ابتدایی، در نگاهی عمودی و روندی مقایسه‌ای از پایه‌های اول تا سوم ابتدایی، از روش مقایسه و استنتاج قیاسی روی نتایج تفصیلی آموخته‌های دانش‌آموزان در توانایی‌ها و مهارت‌های پنج‌گانه زبانی و نقاط قوت و ضعف عمده به تفکیک پایه‌های مختلف که در پاسخ سؤال سوم مشخص شده بودند، استفاده کردیم. تفاوت‌ها در نگاهی عمودی، در قالب‌های «پیشرفت‌ها و نقاط قوت» و «کاستی‌ها و نقاط ضعف» عرضه شدند.

● ابزارهای جمع‌آوری داده‌ها در ارزشیابی برنامه درسی کسب‌شده

۱. پرسش‌نامه اظهار نظر در مورد انتظارات یادگیری و میزان مطلوب آموخته‌های دانش‌آموزان
از طریق این ابزار نمونه منتخبی از دو گروه مؤلفان کتاب‌های فارسی و معلمان منتخب دوره اول ابتدایی در پایه‌های اول تا سوم، نظر خود را نسبت به اینکه در پایان سال تحصیلی تا چه میزان می‌توان انتظار داشت، دانش‌آموزان دوره اول ابتدایی انتظارات یادگیری را به شرحی که در جدول مربوط در پرسشنامه آمده است، برآورده کنند و نشانه‌های تسلط و کسب توانایی‌های زبانی در آن‌ها دیده شود، در محل مربوط در جدول مشخص کردند. در هر گویه میزان تسلط مورد انتظار در چهار سطح توسط این دو گروه تعیین و مشخص شد. ۲. ابزار آزمون‌ها برای پاسخ به سؤال دوم و ارائه تصویری از آموخته‌های دانش‌آموزان و ویژگی برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی، شامل اجرای سه آزمون «آزمون‌های مهارت‌های نگارش فارسی»، «آزمون املا فارسی» و «آزمون روان‌خوانی و درک مطلب» بود که با توجه به محتوای بسته برنامه درسی فارسی تدوین شده برای دوره اول ابتدایی^۲ و بر اساس نتایج میزان و چگونگی مطلوب آموخته‌های دانش‌آموزان در پایه‌های اول تا سوم، اجرا شدند. اجرای دو آزمون مهارت‌های نگارشی و املا فارسی در پایه‌های اول تا سوم به صورت کتبی و اجرای آزمون روان‌خوانی و درک مطلب به صورت شفاهی انجام گرفت.

الف) آزمون مهارت‌های نگارش (کتبی)

سؤالات در بخش آزمون مهارت‌های نگارش فارسی، شامل منتخبی از انواع فعالیت‌های جمله‌سازی، مرتب‌کردن جمله، کامل‌کردنی، عبارت‌نویسی، ادامه دادن جمله، ادامه داستان‌نویسی کودکانه، قصه‌نویسی، دعوت‌نامه‌نویسی، معرفی خود، اظهار نظر کتبی در یک زمینه است. تعداد سؤالات در برگه آزمون مهارت‌های نگارش، بین ۷ تا ۸ سؤال در پایه‌های متفاوت با توجه به دشواری و سطح پایه دانش‌آموز تنظیم شده که مراحل رواسازی و اعتبار‌یابی را کاملاً گذرانده است.

ب) آزمون املا فارسی

محتوای املا و حجم آن با توجه به نوع واژه‌های انتخاب‌شده برای آموزش در دوره اول ابتدایی و متناسب با توان و آمادگی‌های ذهنی و تجربی دانش‌آموزان در پایه‌های متفاوت است که مراحل رواسازی و اعتبار یابی را گذرانده است. اجرای آزمون مهارت‌های املا فارسی به صورت قرائت املا برای دانش‌آموزان و نوشتن دانش‌آموزان روی برگه‌ای صورت گرفت که در اختیار آن‌ها گذاشته شده بود.

ج) آزمون روان‌خوانی و درک مطلب و واژگان (شفاهی)

فارسی دوره اول ابتدایی به تفکیک در پایه‌های اول تا سوم دوره ابتدایی، شامل دو متن منتخب در برگه‌ای از قبل آماده شده بود که در اختیار دانش‌آموز قرار گرفت تا بخوانند. هر دو متن تقریباً متناسب با سطح دانش واژگانی و مهارت خواندن دانش‌آموز دوره اول ابتدایی هستند که مراحل رواسازی را کاملاً گذرانده‌اند. متن اول با خط تحریری و متن دوم با خط شبه نسخ (کودک) آماده شده بود. پس از خواندن آن، دو یا سه سؤال از دانش‌آموز از نظر درک متن خوانده‌شده و معنای واژه‌های موجود در آن صورت گرفت تا میزان تسلط و درک دانش‌آموز از متنی که خوانده است مشخص شود. پس از خروج دانش‌آموز از محل آزمون، ارزیابی میزان تسلط دانش‌آموز با توجه به ملاک‌های هفت‌گانه در برگه ارزیابی توسط ارزیابان (پژوهشگر یا دستیار او و معلم کلاس) انجام گرفت و نتیجه روی برگه مخصوص ارزیابی عملکرد هر دانش‌آموز ثبت شد.

○ **رواسازی و اعتبار آزمون‌ها:** مجموعه آزمون‌های فارسی پایه‌های اول تا سوم دوره ابتدایی، شامل آزمون مهارت‌های نگارشی، آزمون املا فارسی و آزمون روان‌خوانی و درک متن و واژگان، تماماً محقق ساخته‌اند، بر اساس مبنای نظری و پیشینه حوزه مورد پژوهش و ماهیت و اهداف ارزشیابی دوره‌ای درس زبان‌آموزی فارسی دوره اول ابتدایی تهیه شده‌اند و کاملاً از روایی برخوردارند. سه ابزار آزمون‌های کتبی و شفاهی، شامل آزمون مهارت‌های نگارشی، آزمون املا فارسی و آزمون روان‌خوانی و درک متن و واژگان، برای سنجش پیشرفت یادگیری دانش‌آموزان پایه‌های اول تا سوم، کاملاً مبتنی بر برنامه درسی و محتوای درسی و فعالیت‌های یادگیری فارسی پایه‌های مربوط هستند و با توجه به اهداف پژوهش طراحی شده‌اند. در طراحی و بازبینی نهایی سؤالات آزمون‌های فوق، علاوه بر سؤالات طراحی شده توسط مجری پژوهش، مجموعه‌ای از سؤالات طراحی شده از طریق دستیاران، مدارس و معلمان گزارشگر همکار در استان‌ها طی فراخوانی دریافت شد.

سؤالات و متن‌های طراحی شده دریافتی برای آزمون‌ها چند دور غربال شدند و در جهت

ایجاد روایی دقیق‌تر محتوایی و صوری سؤالات آزمون، از نظرات سه معلم صاحب‌نظر و متخصص همکار در شهر تهران، در دو مرحله استفاده شد. در نهایت از میان سؤالات مطرح‌شده برای آزمون‌ها، توسط تیم طراحی آزمون، سؤالات آزمون‌های فارسی انتخاب و در برگه‌های مربوط تنظیم شدند. در جهت اعتبارسنجی و تقویت روایی آزمون‌های سه‌گانه مهارت‌های نگارشی، املاي فارسی، و روان‌خوانی و درک متن و واژگان، این آزمون‌ها توسط دستیاران مجری پژوهش در دو روز متوالی، در دو مدرسه ابتدایی پسرانه و دخترانه و در یک کلاس از هر پایه به اجرا درآمدند. سپس با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، مشاهده‌های صورت گرفته و مدت زمانی که برای پاسخ به سؤالات در نظر گرفته شده بود، تصحیحاتی در متن و تنظیم سؤالات آزمون‌ها و به‌خصوص سؤالات مهارت‌های نگارش فارسی پایه اول به عمل آمدند. دو سؤال از آزمون مهارت‌های نگارشی این پایه نیز حذف شدند.

○ **جامعه و نمونه:** جامعه و پراکندگی جغرافیایی نمونه انتخاب‌شده در ارزشیابی دوره‌ای فارسی ابتدایی در چهار استان بدین شرح است:

۱. از استان تهران، شهر تهران با توجه به حجم بالای جمعیت و قرار داشتن پایتخت در این استان و تمرکز تصمیم‌گیری‌های اساسی آموزشی؛
۲. یک استان از مناطق دوزبانه: آذربایجان شرقی (با توجه به اهمیت مسئله دوزبانگی در آموزش زبان فارسی دوره ابتدایی در این استان)؛
۳. یک استان از مناطق محروم‌تر و روستایی نشین: چهارمحال و بختیاری؛
۴. یک استان از مناطق جنوبی و نیمه برخوردار: استان کرمان.

در سطح ارزشیابی برنامه درسی کسب‌شده و اجرای آزمون‌ها، از هر شهر مرکزی استان (تهران، تبریز، شهرکرد، و کرمان) تنها دو مدرسه، یک مدرسه دخترانه و یک مدرسه پسرانه (عمومی دولتی) در قالب روش نمونه‌گیری کلی ارزشیابی دوره‌ای انتخاب شدند. سپس از هر مدرسه نیز یک کلاس از هر یک از پایه‌های اول، دوم و سوم گزیده شدند. نمونه‌گیری در جامعه این پژوهش در بخش مدارس دوره اول ابتدایی، از نوع خوشه‌ای طبقه‌بندی شده بود. در بخش اجرای پرسش‌نامه انتظارات یادگیری و میزان مطلوب آموخته‌های دانش‌آموزان در سطح برنامه درسی کسب‌شده، از طریق بررسی میدانی و با استفاده از ابزار پرسش‌نامه، نمونه‌منتخبی شامل جمعاً هشت نفر از گروه مؤلفان کتاب‌های فارسی دوره اول ابتدایی حضور داشته‌اند. در مورد مجموعه مؤلفان کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی، با توجه به تعداد محدود آن‌ها و شناختی که وجود دارد، نمونه‌گیری خاصی انجام نشد و نمونه‌گیری هدفمند بر اساس شناخت از تخصص آن‌ها بود. در بخش معلمان منتخب دوره اول ابتدایی، جمعاً ۲۶ نفر از معلمان منتخب دوره

ابتدایی (پایه‌های اول تا سوم) از شهر تهران و سه شهر مرکز استان دیگر از جامعه و نمونه منتخب حضور داشتند و حجم نمونه را تشکیل دادند. در بخش اجرای آزمون کتبی مهارت‌های نگارش فارسی و املا فارسی، جمعاً هشت مدرسه از چهار استان مورد نظر (یک مدرسه دخترانه و یک مدرسه پسرانه از شهر مرکزی استان) به صورت تصادفی و از میان مدارس دولتی انتخاب شدند. از هر مدرسه یک کلاس از هریک از سه پایه اول تا سوم ابتدایی و جمعاً جمعیت ۲۴ کلاس در پژوهش شرکت کردند. در پایه اول ۲۴۸ دانش‌آموز، شامل ۱۳۰ نفر دختر و ۱۱۸ پسر، در پایه دوم ۲۵۶ دانش‌آموز، شامل ۱۳۲ دختر و ۱۲۴ پسر، در پایه سوم ۲۶۳ دانش‌آموز، شامل ۱۴۱ دختر و ۱۲۲ پسر، و در مجموع ۷۶۷ دانش‌آموز در پایه‌های اول تا سوم ابتدایی، جمعیت دانش‌آموزی پژوهش را در بخش آزمون‌های کتبی نگارش و املا فارسی تشکیل دادند.

در آزمون شفاهی روان‌خوانی و درک متن و واژگان، از ۲۴ کلاس منتخب برای آزمون کتبی (همان ۸ مدرسه در ۴ استان و در هر مدرسه همان کلاس‌های پایه‌های اول تا سوم ابتدایی) ۱۰ دانش‌آموز به صورت تصادفی از روی فهرست دانش‌آموزان هر کلاس انتخاب شدند و از آن‌ها آزمون شفاهی به عمل آمد. در مجموع ۲۴۰ دانش‌آموز در بخش آزمون شفاهی، شامل ۸۰ دانش‌آموز از هر پایه (۴۰ دانش‌آموز پسر و ۴۰ دانش‌آموز دختر) در هریک از پایه‌های اول تا سوم ابتدایی، جمعیت دانش‌آموزی پژوهش را در این بخش تشکیل دادند.

جدول ۱. خلاصه اطلاعات مربوط به جامعه و حجم نمونه و روش نمونه‌گیری در بخش اجرای پرسش‌نامه انتظارات یادگیری و میزان مطلوب آموخته‌ها از دو گروه مؤلفان کتاب‌های درسی و معلمان منتخب دوره اول ابتدایی

جامعه	پراکندگی جمعیت نمونه	حجم نمونه (نفر)	روش نمونه‌گیری
مؤلفان کتاب‌های درسی فارسی ابتدایی	همه مؤلفان در تهران	۸	هدفمند
معلمان دوره اول ابتدایی	معلمان منتخب در ۴ استان	۲۶	انتخاب غیراحتمالی - هدفمند

جدول ۲. خلاصه اطلاعات مربوط به حجم نمونه و جمعیت دانش‌آموزان در بخش اجرای آزمون‌های کتبی و شفاهی در جامعه پژوهش

تعداد دانش‌آموز	تعداد مدارس و کلاس‌ها		تعداد دانش‌آموزان دختر		تعداد دانش‌آموزان پسر		مجموع دانش‌آموزان آزمون شده
	دخترانه	پسرانه	آزمون کتبی	آزمون شفاهی	آزمون کتبی	آزمون شفاهی	
پایه اول	۴	۴	۱۳۰	۴۰	۱۱۸	۴۰	۲۴۸
پایه دوم	۴	۴	۱۳۲	۴۰	۱۲۴	۴۰	۲۵۶
پایه سوم	۴	۴	۱۴۱	۴۰	۱۲۲	۴۰	۲۶۳

● ملاک‌های تصحیح و ارزیابی آزمون‌های انجام‌شده

هدر تصحیح برگه‌های آزمون‌های دانش‌آموزان در پایه‌های مختلف، ملاک‌های ارزیابی که بعد از رواسازی و کسب توافقی‌های لازم با معلمان و متخصصان در تصحیح مورد توجه بوده‌اند، به شرح زیرند:

■ ملاک‌های ارزیابی آزمون مهارت‌های نگارش فارسی:

۱. دادن پاسخ درست و کامل، مناسب و بجا با توجه به پرسش و فعالیت در نظر گرفته شده.
۲. استفاده درست و بجا از واژه‌ها و اصطلاحات موجود در منابع درسی فارسی، آموخته‌شده در طول سال تحصیلی.
۳. انجام تفکر مناسب با توجه به موقعیت در نظر گرفته شده در سؤال (خلاقیت یا کل‌نگری قابل توجه در پاسخ دادن).
۴. خوانا نویسی، درست‌نویسی، روی خط‌نویسی و زیبانویسی کلمات و جملات با توجه معیارهای خط تحریری.
۵. رعایت اصول نگارش، نقطه‌گذاری و سجاوندی در جملات.

■ خرده معیارهای خلاقیت و تفکر خلاق در پاسخ:

۱. تعدد ایده‌های ارائه‌شده و وجود ایده‌های بیشتر؛
۲. مرتبط بودن و کارآمد بودن پاسخ؛
۳. انعطاف و تنوع در پاسخ؛
۴. اصیل و ابداعانه بودن پاسخ؛
۵. توجه به جزئیات و ابعاد و جوانب؛
۶. تخیلی بودن پاسخ.

■ خرده معیارهای کل‌نگری و تفکر کل‌نگر در پاسخ:

۱. تمرکز روی موضوع و دقت در پاسخ؛
۲. جامع بودن پاسخ؛
۳. جاذب و تأثیرگذار بودن پاسخ؛
۴. داشتن کارکرد مناسب؛
۵. صحیح و رسا بودن پاسخ؛
۶. واقعی و معنادار بودن پاسخ.

■ ملاک‌های ارزیابی آزمون املاي فارسی:

۱. نوشتن کامل همه کلمات و جملات املاي گفته‌شده؛
۲. نداشتن غلط املايي در نوشتن کلمات؛
۳. رعایت اندازه و شکل حروف در همه بخش‌های کلمه و جمله با توجه به معیارهای خط تحریری؛
۴. خوانانویسی، رعایت فاصله حروف و کلمات، و نوشتن روی خط زمینه؛
۵. درست بودن اتصالات کلمات، دندانه‌ها و دواير حروف با توجه به معیارهای خط تحریری؛
۶. رعایت اصول نقطه‌گذاری و سجاوندي در املا.

■ ملاک‌های ارزیابی آزمون روان‌خوانی، درک متن و واژگان:

۱. تمرکز و دقت روی متن خواندنی؛
۲. شناخت نشانه‌ها (حروف) و کلمات و تلفظ درست واژه‌ها (کلمات)؛
۳. خواندن روان و با سرعت مناسب؛
۴. رعایت علائم نگارشی و لحن و آهنگ مناسب متن در موقع خواندن؛
۵. دانستن معنای واژه‌ها و تسلط بر معانی لغات؛
۶. درک متن و پیام آن، معنی کردن جمله‌ها، و دریافت ارتباط معنایی بین بخش‌های گوناگون متن خوانده‌شده؛
۷. خوب گوش دادن و پاسخ درست، بجا و به‌موقع به پرسش‌هایی که از او می‌شود.

ارزیابی‌ها در قالبی توصیفی و چهار سطح ارزش‌گذاری: تسلط کامل (عالی، خیلی خوب)، تسلط نسبی (خوب، قابل قبول)، تسلط محدود (نسبتاً ضعیف و محتاج دقت و تمرین بیشتر)، تسلط بسیار کم (بسیار ضعیف، خیلی محدود و اندک) بوده‌اند.

■ یافته‌های پژوهش

نظر به گستردگی و حجم قابل توجه مقایسه‌ها و نتایج به‌دست‌آمده در پاسخ به چهار سؤال مورد نظر در ارزشیابی برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی، حجم انبوه نتایج و جداول آماری و نمودارهای میانگین نمرات دانش‌آموزان در مؤلفه‌های مختلف آزمون‌های سه‌گانه مهارت‌های نگارشی، مهارت املاي فارسی و مهارت‌های خواندن، درک مطلب و واژگان در پایه‌های اول تا سوم، با توجه به محدودیت در طرح مطالب و یافته‌ها در این مقاله، عمدتاً نتایج مربوط به پاسخ سؤال‌های سوم و چهارم که حاصل مقایسه، بررسی و تحلیل‌های انجام‌شده روی نتایج به دست آمده‌اند، در قالب نقاط قوت و ضعف، به تفکیک پایه‌های سه‌گانه و در چارچوب مهارت‌های زبانی پنج‌گانه مطرح می‌شوند.

● نقاط قوت و ضعف عمده در پایه اول

■ الف) نقاط قوت

◀ از نظر مهارت‌های خوانداری، درک مطلب و تسلط واژگانی و انتظارات شناختی مرتبط با آن

در پایه اول

دانش‌آموزان پایه اول مدارس دخترانه در مجموع در «خواندن روان و با سرعت مناسب، درک معنی کلمه‌های خوانده‌شده، حدس زدن معنی کلمه‌های ناآشنا در متن، و خواندن و فهمیدن پیام متن‌های ساده» موفق‌تر بودند و به سطح تسلط نسبی در اکثر ملاک‌های خواندن دست یافته بودند که این موضوع با انتظار تحقق هدف‌ها و یادگیری مورد انتظار تا حدودی هم‌خوانی دارد.

◀ از نظر مهارت نوشتاری املاي فارسی، خوانا نویسی، درست‌نویسی، و روی خط‌نویسی در

پایه اول

اکثریت قابل توجهی از دانش‌آموزان دختر و پسر پایه اول (حدود ۸۰ درصد) روی «نوشتن کامل همه کلمات و جملات املاي گفته‌شده» تسلط کامل داشتند و در مجموع در این ملاک، دانش‌آموزان در حد بالای تسلط نسبی و خیلی خوب تا عالی قرار داشتند و توانستند همه کلمات و جملات املاي گفته شده را بنویسند. این نشان می‌دهد، برنامه زبان‌آموزی پایه اول حداقل از نظر ایجاد توانایی نوشتن و املاي کلمات و جملات فارسی که در سطح پایه اول به کودک گفته می‌شود و آنچه به گوش دانش‌آموز می‌رسد (ولو نوشتن غلط و با خط نامناسب) موفق بوده است و با انتظار تحقق هدف‌ها و یادگیری مورد انتظار در این قسمت کاملاً هم‌خوانی دارد.

■ ب) نقاط ضعف

◀ از نظر مهارت‌های خوانداری، درک مطلب و تسلط واژگانی و انتظارات شناختی مرتبط با آن

در پایه اول

در اکثر ملاک‌های مربوط به مهارت‌های خوانداری، درک مطلب و تسلط واژگان، مانند «خواندن روان و با سرعت مناسب»، «دانستن معنای واژه‌ها و تسلط بر معانی لغات»، «درک متن و پیام آن، معنی کردن جمله‌ها، دریافت ارتباط معنایی بین بخش‌های گوناگون متن خوانده‌شده»، دانش‌آموزان مدارس پسرانه تفاوت و کاستی قابل توجهی را نسبت به سطح مطلوب آموخته‌ها و انتظار یادگیری مهارت خواندن در پایه اول که بالاتر از تسلط نسبی است، نشان دادند و در حد تسلط پایین‌تر از تسلط نسبی و سطح محدود بودند. از این نظر ضعف بیشتری در آموزش دانش‌آموزان پایه اول مدارس پسرانه نسبت به دانش‌آموزان دختر در مدارس دخترانه دیده شد. قابل توجه است که دانش‌آموزان مدارس دخترانه نیز در مجموع در زمینه مهارت‌های خوانداری در حد تسلط نسبی (قابل قبول) قرار داشتند

که با سطوح بالاتر تسلط نسبی در مهارت خواندن و درک مطلب (خیلی خوب و عالی) فاصله دارد.

◀ از نظر مهارت‌های گوش دادن و سخن گفتن در پایه اول

○ به‌خصوص دانش‌آموزان مدارس پسرانه، در مجموع و با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، از نظر گوش دادن و سخن گفتن در پایه اول از تسلط محدودتری برخوردار بودند. آنان در حد بین تسلط نسبی و محدود قرار داشتند و از ضعف نسبی برخوردار بودند که با تسلط خوب تا خیلی خوب فاصله قابل توجهی دارد. تمرکز شنیداری آنان پایین بود و همچنین کاستی‌هایی از نظر برقراری ارتباط و پاسخ به پرسش‌ها، بیان‌کردن و تعریف‌کردن وجود داشت.

○ در کتاب فارسی اول، به مهارت گوش دادن نسبت به سخن گفتن کمتر توجه شده است. به میزان قابل توجهی در برنامه درسی و اجرای آموزش‌های فارسی پایه اول در مدارس، از نظر توجه و ایجاد موقعیت‌های مناسب برای تقویت گوش دادن و سخن گفتن کاستی وجود داشت. بخش قابل توجهی از آموزگاران دوره ابتدایی، خود در زمینه مهارت سخن گفتن به آموزش اصولی نیاز داشتند؛ چنان‌که در بعضی موارد متأسفانه خود معلمان دانش‌آموزان را دچار سردرگمی می‌کردند. دانش‌آموزان دوزبانه اکثراً از نظر بیان کردن و توضیح دادن مشکل داشتند و دچار کم‌رویی بودند. استفاده آن‌ها از زبان مادری (ترکی) و تلفظ با لهجه و تا حدودی نادرست واژه‌ها و حروف به زبان آذری در موقع پاسخ دادن، قابل توجه بود. این دانش‌آموزان از نظر ارتباطی و دریافت متن مشکل بیشتری داشتند. در تمرکزکردن و بیان‌کردن هم مشکل قابل توجهی داشتند. اما اکثر معلمان هم خود از نظر گویش و تلفظ واژه‌ها مشکل داشتند و فرصت و زمینه صحبت و اظهارنظرکردن به زبان فارسی حتی در کلاس فارسی هم کم بود.

◀ از نظر مهارت‌های نگارش فارسی و انتظارات یادگیری شناختی مرتبط با آن در پایه اول

مهارت‌های نگارش فارسی دانش‌آموزان دختر و پسر پایه اول، در مقایسه با انتظارات یادگیری حوزه مهارتی نوشتن و میزان تسلط مورد انتظار در پایه اول، در حد پایین‌تر از تسلط نسبی و نزدیک به تسلط محدود قرار داشت. انتظارات یادگیری مانند «نوشتن جمله‌های ساده به‌منظور بیان و انتقال فکر و اندیشه به دیگران، به‌کارگیری کلمه‌های خوانده‌شده در جمله برای بیان و انتقال پیام، و توانایی ترکیب و پیوند دادن جملات ساده برای انتقال فکر و پیام»، و همچنین، انتظارات یادگیری حوزه شناختی در پایه اول، مانند «گسترش استفاده از شیوه‌های پرورش تفکر خلاق» که در حد بالاتر از تسلط نسبی (خوب تا عالی) است. پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان پایه اول نامناسب و ناهم‌خوان بود. و ضعف‌هایی که در مهارت‌های نگارشی دانش‌آموزان دیده می‌شد، تا حدود زیادی ناشی از ضعف‌های روشی و پداگوژیک معلمان در ایجاد موقعیت‌های مناسب و غنی یادگیری نوشتاری در اجرای برنامه درس فارسی پایه اول بود.

◀ از نظر مهارت نوشتاری املاي فارسی، خوانا نویسی، درست‌نویسی، و روی خط‌نویسی در پایه اول

○ مجموعه دانش‌آموزان مدارس پسرانه و دخترانه از نظر تسلط بر اکثر مهارت‌های املايی، مانند «نداشتن غلط املايی در نوشتن»، «رعایت اصول نقطه‌گذاری و نشانه‌گذاری در املا»، «خوانانویسی، رعایت فاصله حروف و کلمات و نوشتن روی خط زمینه»، در مقایسه با تسلط مورد انتظار در مهارت نوشتن و املاي پایه اول و در ملاک‌هایی مانند «نوشتن املاي صحیح کلمه‌ها، توانایی به‌کارگیری نشانه‌های نگارشی در نوشته، و به‌کارگیری بهنجار خط (خوانانویسی و درست‌نویسی)» در حوزه مهارت نوشتن که از نظر دو گروه مؤلفان و معلمان منتخب آن حوزه، انتظارات یادگیری در حد بالای تسلط نسبی (خوب تا عالی) قرار دارد، پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان پایه اول نامناسب، ناهم‌خوان، نزدیک به هم، و در حدی نزدیک به تسلط محدود بود. البته در ملاک خوانانویسی، رعایت فاصله حروف و کلمات، و نوشتن روی خط زمینه، پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان دختر در حد تسلط نسبی و نسبتاً خوب قرار داشت و دانش‌آموزان پسر در حد تسلط محدود و نسبتاً ضعیف بودند. نتایج به‌دست‌آمده از ضعف بیشتر دانش‌آموزان پسر در معیارهای دستخط و خوانانویسی نسبت به دانش‌آموزان دختر حکایت می‌کند.

○ در مقایسه با انتظارات یادگیری حوزه شناختی در پایه اول و از جمله «آشنایی با نمادهای [نشانه‌ها یا الفبای] خط فارسی (در سال اول)» که انتظارات یادگیری در حد تسلط نزدیک به عالی قرار دارد، پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان پایه اول نامناسب بود از پیشرفت محدودتر و تسلط ناکافی مجموعی دانش‌آموزان پایه اول حکایت می‌کرد. در مجموع، در بخش عمده ملاک‌های آزمون مهارت‌های املاي فارسی، پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان دختر و پسر پایه اول در حد پایین‌تر از تسلط نسبی و نزدیک به تسلط محدود قرار داشت که از نیاز آن‌ها به فرصت‌های مناسب‌تر یادگیری در حوزه املا و نوشتن، درست‌نویسی، خوانانویسی و کار بیشتر معلم و دانش‌آموزان در زمینه‌های فوق حکایت می‌کرد. ضعف‌هایی که در مهارت‌های املايی و دستخط دانش‌آموزان دیده می‌شد، تا حدود زیادی ناشی از ضعف‌های روشی و پداگوژیک معلمان در زمینه نوشتن و دادن الگوی مناسب دستخط و تمرین و دقت روی املاي درست کلمات توسط دانش‌آموزان و به‌خصوص در مدارس پسرانه و در اجرای برنامه درسی فارسی پایه اول است.

◀ از نظر مهارت دستخط و زیبانویسی با معیارهای خط تحریری در پایه اول

بیشترین کاستی و ضعف دانش‌آموزان پایه اول از نظر تسلط بر دستخط و درست و زیبانویسی با توجه به معیارهای خط تحریری بود که در پایین‌ترین سطح تسلط از نظر املايی و نوشتن قرار داشتند. کسب میانگین مجموعی کمتر از ۲ از ۴ در این ملاک نشان داد که اکثر دانش‌آموزان کاملاً در

حد تسلط محدود و ضعیف از نظر دستخط تحریری بودند. در این میان، به‌خصوص نتایج مهارت املائی و نوشتن با دستخط تحریری مدارس پسرانه ضعیف‌تر بود و پیشرفت پایین‌تر دستخط تحریری دانش‌آموزان پسر را نسبت به دانش‌آموزان دختر نشان می‌داد. در مقایسه با ملاک‌های حوزه مهارتی نوشتن و میزان تسلط مورد انتظار در مهارت املا و به‌کارگیری خط در پایه اول، یعنی از نظر «توانایی به‌کارگیری بهنجار خط (خوانانویسی، درست‌نویسی و زیبانویسی)» که در حد تسلط کامل تا نسبی (عالی تا خوب) قرار دارد، پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان پایه اول با توجه به معیارهای خط تحریری، به‌هیچ‌وجه مناسب نبود و با انتظارات تحقق هدف‌ها و یادگیری مورد انتظار در این قسمت هم‌خوانی نداشت.

● نقاط قوت و ضعف عمده در پایه دوم

■ الف) نقاط قوت

◀ از نظر مهارت‌های خوانداری، درک مطلب و تسلط واژگانی و انتظارات شناختی مرتبط آن در پایه دوم

از نظر یادگیری و تسلط مورد انتظار در ملاک‌های مهارت خواندن پایه دوم، مانند «تمرکز و دقت روی متن خواندنی، شناخت حروف و کلمات و تلفظ درست واژه‌ها، خواندن روان و با سرعت مناسب، درک معنی کلمه‌های خوانده‌شده، حدس زدن معنی کلمه‌های ناآشنا در متن، خواندن و فهمیدن پیام متن‌های ساده»، تنها دانش‌آموزان پایه دوم مدارس دخترانه در نگاهی مجموعی موفق‌تر و در اکثر این ملاک‌ها به سطح تسلط نسبی رسید بودند.

◀ از نظر مهارت نوشتاری املائی فارسی، خوانا نویسی، درست‌نویسی، روی خط‌نویسی در پایه دوم از نظر «نوشتن کامل همه کلمات و جملات املائی گفته‌شده»، نتایج به‌دست‌آمده از آزمون املائی فارسی دانش‌آموزان دختر و پسر پایه دوم نشان داد که اکثریت قابل توجه دانش‌آموزان در حد بالای تسلط نسبی و خیلی خوب قرار دارند و درصد قابل توجهی از دانش‌آموزان توانستند همه کلمات و جملات املائی گفته‌شده را بنویسند. این موضوع نشان داد، برنامه زبان‌آموزی پایه دوم، از نظر «توسعه توانایی تبدیل نشانه‌های آوایی به نوشتاری و نوشتن درست کلمات و جملات شنیده‌شده (املا)»، مثل پایه اول، از نظر ایجاد توانایی املائی فارسی در حد نوشتن تمام کلمات و جملات املائی گفته‌شده و آنچه به گوش دانش‌آموز می‌رسد (ولو نوشتن غلط و با خط نامناسب) مطابق با یادگیری مورد انتظار بوده است و دانش‌آموزان این توانایی را در حد قابل توجهی کسب کردند. البته نتایج به‌دست‌آمده از ارزیابی املائی دانش‌آموزان پایه دوم در دیگر ملاک‌ها و از جمله نداشتن غلط املائی، تسلط پایین‌تری را نشان داد که در ادامه به آن‌ها می‌پردازیم.

ب) نقاط ضعف

◀ از نظر مهارت‌های خوانداری، درک مطلب و تسلط واژگانی، و انتظارات شناختی مرتبط آن در پایه دوم

○ طبق انتظارات یادگیری و میزان مطلوب آموخته‌ها که در پاسخ به سؤال اول ارزشیابی مشخص شده، مهارت‌های خواندن در پایه دوم از نظر ملاک‌هایی چون «خواندن متن و شعر ساده با لحن و آهنگ مناسب آن، خواندن با توجه به علائم نگارشی، درک نوشته‌ها و دریافت پیام اصلی آن‌ها، دریافت ارتباط معنایی بین بخش‌های گوناگون متن خوانده‌شده» و همچنین، انتظارات یادگیری دوره اول ابتدایی در حوزه شناختی، شامل «آشنایی با ساختار زبان فارسی معیار (در سال دوم و سوم)، و گسترش حوزه واژگان و معانی مناسب و متناسب آن‌ها»، پیشرفتی بالاتر از تسلط نسبی و در سطح خوب تا خیلی خوب را نشان می‌دهد. اما نتایج به دست آمده در زمینه روان‌خوانی و درک متن و واژگان دانش‌آموزان پایه دوم نشان داد، پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان مدارس دخترانه و پسرانه پایه دوم، در سطحی نزدیک به هم نسبت به سطح مورد انتظار یادگیری مهارت‌های خوانداری، درک مطلب و تسلط واژگان، و انتظارات شناختی، تا حدودی کاستی و ضعف داشت و متوسط پیشرفت دانش‌آموزان کم‌ویش در سطح پایین‌تر از تسلط نسبی بود. در مقایسه با معیارهای خواندن مطلوب و روان‌خوانی و انتظاری که در این زمینه وجود داشته است، در موارد قابل توجهی دید شد، دانش‌آموزان با برخی کلمات ناآشنا بودند؛ با وجود اینکه در محدوده دانش واژگانی دانش‌آموز پایه دوم بود. آن‌ها در خواندن بسیاری از واژه‌ها و ترکیب کلمات متن‌های خواندنی همچنین تشخیص - ربط مشکل داشتند. برخی دانش‌آموزان توجهی به علائم نگارشی مانند نقطه نداشتند و سعی می‌کردن همه جملات را پشت سر هم و بدون وقفه بخوانند. در مواردی دیده شد، دانش‌آموز کلماتی را به متن اضافه می‌کردند، یا بعضی از کلمات متن را نادیده می‌گرفتند و نمی‌خواندند یا بعضی از حروف کلمات را در مرتبه اول جا به جا می‌خواندند. اشتباهات متعدد، مکث‌های طولانی، سرسری گذشتن از کلمات و تمرکز نداشتن در خواندن، به خصوص در میان دانش‌آموزان پسر دیده می‌شد. در مواردی هم به علت کُندخوانی شدید و کلمه‌کلمه خواندن، دانش‌آموز کل متن را درک نمی‌کرد. یا در حین خواندن متن، دانش‌آموز توجهی به ارتباط بین جملات آن نداشت و صرفاً سعی در خواندن داشت. در نتیجه، در درک معنای جملات و پیام متن خوانده‌شده دچار مشکل می‌شد.

◀ از نظر مهارت‌های گوش دادن و سخن گفتن در پایه دوم

متوسط تسلط مجموعی و یادگیری مورد انتظار از دانش‌آموزان دختر و پسر پایه دوم مدارس از نظر مهارت‌های گوش دادن و سخن گفتن و ملاک‌های آن‌ها، مانند «دقت و تمرکز در سخن

گوینده، تسلط در خوب شنیدن و به یاد سپردن رؤس مطالب اظهارشده» در زمینه گوش دادن، و ملاک‌های «توانایی پاسخ‌گویی به سؤالات، انسجام فکری و زبانی در سخن گفتن و رساندن پیام، تمرکز بر نکات اصلی در انتقال پیام و رعایت زبان فارسی معیار هنگام سخن گفتن» در حد سطح بالای تسلط نسبی (خوب تا خیلی خوب) قرار داشت. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون شفاهی صورت گرفته هم نشان داد، پیشرفت دانش‌آموزان در سطح تسلط نسبی بوده است و با انتظار تحقق هدف‌ها و یادگیری مورد انتظار در این زمینه کمی تفاوت داشت. همچنین تسلط تا حدودی محدودتر را از نظر گوش دادن و سخن گفتن در دانش‌آموزان پایه دوم نشان داد که با تسلط مطلوب فاصله دارد. در زمینه گوش دادن و ایجاد فرصت مناسب برای تقویت آن، و همین‌طور سخن گفتن، گفت‌وگو کردن، خود را بیان کردن و پاسخ‌دادن متعاقب خوب گوش دادن، علاوه بر اینکه در برنامه درسی تدوین‌شده فارسی (برنامه قصدشده) تا حدودی کاستی دیده شد، به میزان قابل توجهی در برنامه درسی اجراشده و اجرای آموزش‌های فارسی پایه دوم در مدارس نیز، از نظر توجه و ایجاد موقعیت‌های مناسب برای تقویت گوش دادن و سخن گفتن کاستی وجود داشت.

◀ از نظر مهارت‌های نگارش فارسی و انتظارات یادگیری شناختی مرتبط با آن در پایه دوم

○ پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان دختر و پسر پایه دوم در مهارت‌های نگارشی فارسی بسیار پایین‌تر از تسلط نسبی و در حد تسلط محدود و نسبتاً ضعیف قرار داشت. در تمام مهارت‌های زبانی نگارشی، و از جمله «انجام تفکر مناسب با توجه به موقعیت در نظر گرفته شده»، «دادن پاسخ درست و کامل، مناسب و بجا»، «استفاده درست و بجا از واژه‌ها و اصطلاحات»، در مقایسه با تسلط مورد انتظار در مهارت نوشتن و انتظارات یادگیری در حوزه شناختی در پایه دوم، چون «توانایی به‌کارگیری درست کلمات در جملات، توانایی انتخاب موضوع و محدود کردن آن، توانایی نوشتن چند جمله یا یک بند به‌صورت منسجم»، «گسترش استفاده از شیوه‌های پرورش تفکر خلاق» که انتظارات یادگیری در حد بالاتر از تسلط نسبی (خوب تا خیلی خوب) قرار دارد، نتایج به‌دست‌آمده از آزمون کتبی نشان داد، دانش‌آموزان پایه دوم و به‌خصوص دانش‌آموزان مدارس پسرانه، بیش از پایه اول، نسبت به سطح مورد انتظار دچار افت مهارت‌های نگارشی هستند و به توجه و فعالیت‌های بیشتر و غنی‌تر نوشتاری توسط معلم و زمینه‌سازی بهتر احتیاج دارند.

○ ضعف‌هایی که در مهارت‌های نگارشی دانش‌آموزان دیده می‌شود، تا حدود زیادی ناشی از ضعف‌های روشی و پداگوژیک معلمان در اجرای برنامه درسی فارسی، به‌خصوص ایجاد موقعیت‌های مناسب یادگیری نوشتاری، استفاده از منابع آموزشی، زمان‌بندی درست فعالیت‌ها و تمرین‌های غنی‌کننده یادگیری است که در ارزشیابی برنامه درسی اجراشده دیده شده است.

از نظر «رعایت اصول نگارش، نقطه‌گذاری و علائم نشانه‌گذاری در جملات»، نتایج به‌دست‌آمده از آزمون مهارت‌های نگارش پایه دوم نشان داد، پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان دختر و پسر پایه دوم در حد تسلط محدود و نسبتاً ضعیف قرار دارد. این نتایج با سطح مورد انتظار یادگیری که در حد تسلط نسبی تا کامل (خوب، خیلی خوب تا عالی) است، فاصله قابل توجهی دارد. در این میان، دانش‌آموزان مدارس پسرانه از نظر رعایت اصول نشانه‌گذاری حتی ضعیف‌تر و محتاج کار و دقت بیشتر بودند.

◀ از نظر مهارت نوشتاری املاي فارسی، خوانا نویسی، درست نویسی و روی خط نویسی در پایه دوم

○ با توجه به نتایج به‌دست‌آمده در آزمون املاي فارسی، مجموعه دانش‌آموزان مدارس پسرانه و دخترانه از نظر تسلط بر اکثر مهارت‌های املاي، مانند «نداشتن غلط املاي در نوشتن»، «خوانانویسی، رعایت فاصله حروف و کلمات، و نوشتن روی خط زمینه»، «رعایت اصول نقطه‌گذاری و نشانه‌گذاری در املا»، در مقایسه با تسلط مورد انتظار در مهارت نوشتن و املاي پایه دوم و در ملاک‌هایی مثل «نوشتن املاي صحیح کلمه‌ها، توانایی به‌کارگیری نشانه‌های نگارشی در نوشته، و به‌کارگیری بهنجار خط (خوانانویسی و درست‌نویسی)» که انتظارات یادگیری در حد بالای تسلط نسبی (خوب، خیلی خوب تا عالی) قرار دارد، پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان پایه دوم، به‌خصوص در میان دانش‌آموزان مدارس پسرانه، نامناسب و ناهم‌خوان است و نزدیک به هم در حدی بین تسلط نسبی و محدود قرار داشتند. از نظر رعایت دستخط مناسب و خوانانویسی نیز نتایج به‌دست‌آمده از ضعف بیشتر دانش‌آموزان پسر نسبت به دانش‌آموزان دختر حکایت می‌کند.

◀ از نظر مهارت دستخط و زیبانویسی با توجه به معیارهای خط تحریری در پایه دوم

○ از نظر ملاک تسلط بر دستخط و درست و زیبانویسی، با توجه به معیارهای خط تحریری، در میان ملاک‌های مربوط به مهارت نوشتن و املا، بیشترین کاستی و ضعف در دانش‌آموزان پایه دوم، همانند پایه اول، از این نظر دیده می‌شود و اکثر دانش‌آموزان کاملاً در حد تسلط محدود و ضعیف از نظر دستخط تحریری قرار دارند. در این میان، مهارت املاي و نوشتن با دستخط تحریری دانش‌آموزان مدارس پسرانه ضعیف‌تر بود و پیشرفت پایین‌تری را نسبت به دانش‌آموزان دختر نشان می‌داد.

○ در پایه دوم، با توجه به رشد عقلانی و بدنی دانش‌آموز و ارتباط قوی‌تر دست و ذهن کودک و تسلط بالاتر نسبت به سال اول، خط تحریری می‌تواند به زیبانویسی و روان‌نویسی کمک کند و دستخط دانش‌آموزان به‌مرور کمی بهتر شود. اما، ضعف‌ها و موانعی وجود دارند که نتایج

ارزشیابی برنامه درسی اجراشده فارسی دوره اول ابتدایی (سلسبیلی، ۱۳۹۸) اهم آن‌ها را چنین نشان داده است: «در سال قبل، کودک اصول خط تحریری را نیاموخته و از آموزش صحیح و کافی برخوردار نبوده است. خود معلمان آن‌ها نیز در زمینه خط تحریری آموزش کافی و مناسب ندیده‌اند. ناتوانی اکثر معلم‌ها در آموزش و الگودادن خط تحریری به این مشکلات می‌انجامد: ناهماهنگ و نازیبانویسی کلمات توسط کودکان، ضعف توانایی دست کودک در نوشتن کلمات پیچیده‌تر، مشکل‌زا بودن یادگرفتن مهارت‌های لازم خط تحریری برای کودکان، نبود زمان و فرصت کافی برای تمرین خط تحریری، درحالی‌که به تمرین بیشتر در کلاس و الگودهی و تمرین زیاد خارج از کلاس نیاز دارد».

نقاط قوت و ضعف عمده در پایه سوم

الف) نقاط قوت

◀ از نظر مهارت‌های خوانداری، درک مطلب، تسلط واژگانی و انتظارات شناختی مرتبط با آن‌ها در پایه سوم

○ از نظر یادگیری و تسلط مورد انتظار در ملاک‌های مهارت خواندن پایه سوم، مانند «تمرکز و دقت روی متن خواندنی، شناخت حروف و کلمات و تلفظ درست واژه‌ها، خواندن متن در بازه زمانی مناسب (خواندن روان با سرعت مناسب)، خواندن متن و شعر ساده با لحن و آهنگ مناسب آن، خواندن با توجه به علائم نگارشی، درک نوشته‌ها و دریافت پیام اصلی آن‌ها، و دریافت ارتباط معنایی بین بخش‌های گوناگون متن خوانده‌شده [به‌ویژه در سال سوم]»، کم‌وبیش پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان نزدیک به سطح تسلط نسبی قرار داشت و در مجموع قابل قبول بود. در عین حال، میزان پیشرفت دانش‌آموزان با انتظارات تحقق هدف‌ها و یادگیری مورد انتظار در مهارت‌های خواندن و درک مطلب که در پاسخ به سؤال اول ارزشیابی مشخص شد و در سطح بالای تسلط نسبی است، تا حدودی فاصله دارد و کاملاً هم‌خوان با آن نیست.

○ نتایج به‌دست‌آمده حاکی از پیشرفت نسبی مجموع دانش‌آموزان پایه سوم نسبت به پایه دوم و کسب نتایج بالاتر از نظر خرده‌مهارت‌های خواندن، درک متن و واژگان است. به‌خصوص در دانش‌آموزان پایه سوم مدارس دخترانه، در نگاهی مجموعی، قوت بیشتری دیده می‌شود و موفق‌تر بوده‌اند.

◀ از نظر مهارت‌های گوش دادن و سخن گفتن در پایه سوم

○ در مقایسه با میزان تسلط مورد انتظار در مهارت‌های گوش دادن و سخن گفتن در پایه سوم، و ملاک‌هایی مانند «دقت و تمرکز در سخن‌گوینده، تسلط در خوب شنیدن و به یاد سپردن رؤس

مطالب اظهارشده»، و «توانایی پاسخ‌گویی به سؤال‌ها، انسجام فکری و زبانی در سخن‌گفتن و رساندن پیام، تمرکز بر نکات اصلی در انتقال پیام، و رعایت زبان فارسی معیار هنگام سخن‌گفتن» که انتظارات یادگیری عمدتاً در حد سطح بالای تسلط نسبی (خوب تا خیلی خوب و عالی) قرار دارد، تسلط مجموعی دانش‌آموزان دختر و پسر پایه سوم مدارس از نظر مهارت‌های گوش‌دادن و سخن‌گفتن در سطح کمی بالاتر از تسلط نسبی و در سطح خوب بود و با انتظارات تحقق هدف‌ها و یادگیری مورد انتظار در این زمینه تا حدودی هم‌خوانی لازم را داشت. در نگاهی مجموعی، دانش‌آموزان پایه سوم از نظر گوش‌دادن و سخن‌گفتن، نسبت به دانش‌آموزان پایه دوم، تسلط تا حدودی بالاتری را نشان دادند. در عین حال، تفاوت‌های فردی میان دانش‌آموزان و تفاوت بین مدارس در استان‌ها، از نظر پیشرفت دانش‌آموزان در مهارت‌های گوش‌دادن و سخن‌گفتن کاملاً مشهود است.

◀ از نظر مهارت نوشتاری املاي فارسی، خوانا نویسی، درست‌نویسی، و روی خط‌نویسی در پایه سوم

○ از نظر «نوشتن کامل همه کلمات و جملات املاي گفته‌شده»، نتایج به‌دست‌آمده از آزمون املاي فارسی دانش‌آموزان پایه سوم نشان داد، اکثریت قاطع دانش‌آموزان پایه سوم در مدارس پسرانه و دخترانه در سطح بالاتر از تسلط نسبی و نزدیک به سطح تسلط کامل قرار دارند و درصد بسیار بالایی از دانش‌آموزان توانسته‌اند همه کلمات و جملات املاي گفته‌شده را بنویسند. این نشان می‌دهد، برنامه آموزش املا و نگارش فارسی پایه سوم، در ادامه پایه‌های اول و دوم، حداقل از نظر ایجاد توانایی هجی‌کردن و املاي فارسی در حد نوشتن تمام کلمات و جملات املاي گفته‌شده، و آنچه به گوش دانش‌آموز می‌رسد (ولو نوشتن غلط و با خط نامناسب)، در سطح پایه سوم موفق بوده است. البته نتایج به‌دست‌آمده از ارزیابی املاي دانش‌آموزان پایه سوم در دیگر ملاک‌های نوشتاری املاي فارسی، تسلط پایین‌تری را نشان دادند که در ادامه به آن‌ها می‌پردازیم.

■ (ب) نقاط ضعف

◀ از نظر مهارت‌های خوانداری، درک مطلب، تسلط واژگانی و انتظارات شناختی مرتبط با آن‌ها در پایه سوم

○ میزان پیشرفت خوانداری در میان دانش‌آموزان مدارس پسرانه، به‌خصوص از نظر خواندن متن با لحن و آهنگ مناسب آن و با توجه به علائم نگارشی، در حوزه انتظارات مهارت خواندن، و همچنین گسترش حوزه واژگان و معانی مناسب و متناسب آن‌ها در حوزه انتظارات شناختی، نسبت به سطح پیشرفت مورد انتظار کاستی و تفاوت وجود داشت. دانش‌آموزان مدارس پسرانه، در نگاهی مجموعی، در سطح پایین‌تر تسلط نسبی قرار داشتند.

○ در مقایسه با معیارهای خواندن مطلوب و روان‌خوانی، و انتظاری که در زمینه درک معنای جملات در پایه سوم وجود داشته است، در موارد قابل توجهی دیده شد، دانش‌آموز هنگام خواندن بر متنی که می‌خواند تمرکز و تسلط لازم را ندارد. بسیار دیده شد متن را تکه تکه و کلمه به کلمه می‌خواند و در نتیجه نمی‌تواند میان کلمات موجود در متن ارتباط معنایی به وجود آورد. در مواردی دانش‌آموز بعضی کلمات را جا می‌گذارد و روان و درست نمی‌خواند. بی‌توجهی به ادای افعال به‌طور صحیح نیز دیده شد. دانش‌آموزان در خواندن بسیاری از واژه‌ها و ترکیب کلمات متن‌هایی که می‌خواندند، مشکل داشتند. از جمله در خواندن واژه‌هایی چون فهرستی، تکیه، عوض، آیفون، استقبالشان و ... ناآشنایی با تلفظ صحیح کلمات و رعایت نکردن اتصالات کلمات دیده می‌شود. اکثر دانش‌آموزان مناطق دوزبانه، هنگام خواندن هنوز بعضی واژه‌ها و حروف را با لهجه و تلفظ تا حدودی نادرست ادا می‌کردند. در تمرکز کردن، بیان کردن و خواندن با لحن و آهنگ مناسب، با توجه به زبان فارسی معیار، مشکل بیشتری دیده شد. در مواردی دانش‌آموز به سؤال‌های درک متن به‌طور کلی پاسخ‌های غیر مرتبط می‌داد و به پیام داستان توجهی نداشت و در معنادر کردن و گفتن مقصود خود مشکل بیشتری داشت.

◀ از نظر مهارت‌های گوش دادن و سخن گفتن در پایه سوم

○ در ارزیابی مهارت‌های گوش دادن و سخن گفتن دانش‌آموزان پایه سوم، از نظر خوب گوش دادن و پاسخ درست، بجا و به‌موقع به پرسش‌هایی که از دانش‌آموز می‌شود، در موارد قابل توجهی (در تهران، شهرکرد، تبریز و کرمان) دیده شد دانش‌آموز خوب گوش نمی‌کند و تمرکز شنیداری پایینی دارد. به سؤالی که پرسیده می‌شد، توجه چندانی نمی‌کرد و دقت کافی نداشت. به سؤالات مطرح‌شده با دقت گوش نمی‌کرد، یا گوش می‌کرد، اما چون در خواندن متن تمرکز کمی داشت، به‌موقع نمی‌توانست پاسخ‌گوی پرسش‌ها باشد. گاه نیز ناتوانی از برقراری ارتباط معنایی میان متن و سؤالات مطرح‌شده دیده می‌شد. در مواردی دانش‌آموز در برقراری ارتباط استرس داشت و پاسخی که ارائه می‌کرد، غیر مرتبط بود. در پاسخ دادن به سؤالات، پایان جمله‌ها را کامل نمی‌کرد و [به‌خصوص در مناطق دوزبانه] در موارد قابل توجهی دیده می‌شد دانش‌آموز نمی‌تواند بین متن خوانده‌شده و فهم محتوای آن و پیام متن ارتباط معنایی به وجود آورد. به سؤالات پاسخ مناسب نمی‌داد.

◀ از نظر مهارت‌های نگارش فارسی و انتظارات یادگیری شناختی مرتبط با آن‌ها در پایه سوم

○ پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان دختر و پسر پایه سوم در مهارت‌های نگارشی فارسی بسیار پایین‌تر از تسلط نسبی و در حد تسلط محدود و نسبتاً ضعیف قرار داشت. در تمام مهارت‌های نگارشی و از جمله «انجام تفکر مناسب با توجه به موقعیت در نظر گرفته شده»، «دادن پاسخ

درست و کامل، مناسب و بجا»، و «استفاده درست و بجا از واژه‌ها و اصطلاحات»، در مقایسه با تسلط مورد انتظار در مهارت نوشتن و انتظارات یادگیری در حوزه شناختی در پایه سوم، مانند «توانایی به‌کارگیری درست کلمات در جملات، توانایی انتخاب موضوع و محدودکردن آن، توانایی نوشتن چند جمله یا یک بند به صورت منسجم»، و «گسترش استفاده از شیوه‌های پرورش تفکر خلاق» که انتظارات یادگیری در حد بالاتر از تسلط نسبی (خوب تا خیلی خوب) قرار دارد، پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان پایه سوم کاملاً نامناسب و ناهم‌خوان بود و از ضعف آن‌ها در مهارت‌های نگارشی و شناختی، مثل انتخاب موضوع و محدودکردن، آن حکایت می‌کرد. در مجموع، دانش‌آموزان در حوزه مهارت‌های نگارش و انجام تفکر مناسب، با توجه به موقعیت در نظر گرفته شده، افت قابل توجهی داشتند و مثل پایه دوم و حتی کمی بیشتر، دچار ضعف محسوس از لحاظ مهارت‌های نگارشی و شناختی مناسب این پایه بودند.

○ از نظر «رعایت اصول نگارش، نقطه‌گذاری و علائم سجاوندی در جملات»، در مجموع، آزمون‌ها نشان دادند، پیشرفت دانش‌آموزان دختر و پسر پایه سوم در حد پایین‌تر از تسلط محدود و نزدیک به سطح ضعیف قرار دارد. دانش‌آموزان از این نظر حتی نسبت به سال دوم بی‌دقت‌تر عمل می‌کردند.

◀ از نظر مهارت نوشتاری املاي فارسی، خوانا نویسی، درست‌نویسی، و روی خط‌نویسی در پایه سوم

○ با توجه به نتایج به‌دست‌آمده در آزمون املاي فارسی پایه سوم، از نظر تسلط بر اکثر مهارت‌های املاي در حوزه مهارت نوشتن، مثل «نداشتن غلط املاي در نوشتن»، «خوانا نویسی، رعایت فاصله حروف و کلمات و نوشتن روی خط زمینه»، و «رعایت اصول نقطه‌گذاری و نشانه‌گذاری در املا»، در مقایسه با تسلط مورد انتظار در ملاک‌هایی مانند «نوشتن درست کلمات و جملات شنیده‌شده»، «توانایی به‌کارگیری بهنجار خط (خوانا نویسی، درست‌نویسی و زیبانویسی)»، و «به‌کارگیری علائم نشانه‌گذاری در نوشتن» که انتظارات یادگیری در حد بالای تسلط نسبی (خوب و خیلی خوب تا عالی) است، پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان مدارس پسرانه و دخترانه، به‌خصوص در میان دانش‌آموزان مدارس پسرانه، نامناسب و ناهم‌خوان بود و در حد پایین تسلط نسبی و نزدیک به تسلط محدود قرار داشت. نتایج به‌دست‌آمده در این دسته از مهارت‌های املاي و نوشتاری نشان داد، اکثر دانش‌آموزان پایه سوم در مقایسه با سال دوم حتی افت داشتند و کاملاً محتاج دقت و کار بیشتر معلم و دانش‌آموزان در زمینه املاي درست کلمات و خوانا نویسی و تقویت دستخط و رعایت فاصله حروف و کلمات و نوشتن روی خط زمینه بودند.

◀ از نظر مهارت دستخط و زیبانویسی با معیارهای خط تحریری در پایه سوم

○ از نظر تسلط بر دستخط و درست و زیبانویسی با توجه به معیارهای خط تحریری، نتایج به‌دست‌آمده از آزمون املاهای فارسی و نحوه نوشتن و دستخط دانش‌آموزان پایه سوم نشان داد که در مجموع و به‌صورت میانگین در دو ملاک «رعایت اندازه و شکل حروف در کلیه بخش‌های کلمه و جمله» و «درست بودن اتصالات کلمات، دندانها و دواير حروف با توجه به معیارهای خط تحریری»، دانش‌آموزان بیشترین کاستی و ضعف را داشتند و در مقایسه با میزان تسلط مورد انتظار در مهارت املا و به‌کارگیری خط در پایه سوم، یعنی «به‌کارگیری بهنجار خط (خوانا نویسی، درست‌نویسی و زیبانویسی)» که در حد تسلط نسبی تا کامل (خوب تا عالی) قرار دارد، پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان پایه سوم از نظر نوشتن با دستخط تحریری و خرده‌ملاک‌های آن مناسب نبود و با سطح یادگیری مورد انتظار هم‌خوانی نداشت. از نظر دستخط و نوشتن با خط تحریری، دانش‌آموزان مدارس پسرانه ضعیف‌تر از مدارس دخترانه بودند و شبیه‌نمایی که در پایه‌های اول و دوم به دست آمد، و در سطحی پایین‌تر از سطح توانایی مورد انتظار از دانش‌آموز پایه سوم، دانش‌آموزان در این زمینه افت و پسران داشتند و محتاج کار و تمرین بیشتر بودند.

■ بحث و نتیجه‌گیری ■

با توجه به یافته‌های به‌دست‌آمده از ارزیابی برنامه درسی کسب‌شده فارسی دوره اول ابتدایی، و مقایسه‌ها و تحلیل‌های انجام‌شده در ارتباط با سطح مورد انتظار یادگیری مهارت‌های زبانی و به‌تفکیک شناخت نقاط قوت و ضعف عمده دانش‌آموزان، در کسب مهارت‌های یادگیری زبانی پنج‌گانه، با بررسی مجدد یافته‌ها، تفاوت‌ها و تغییرات آموخته‌های دانش‌آموزان در نگاهی عمودی از پایه اول تا سوم، می‌توان در این مهارت‌های زبانی چنین نتیجه گرفت:

۱. از نظر مهارت‌های خوانداری، درک مطلب و تسلط واژگانی و انتظارات شناختی

مرتبط با آنها

◀ در پایه اول: در اکثر ملاک‌های مربوط به مهارت‌های خوانداری، درک مطلب و تسلط واژگانی، دانش‌آموزان مدارس پسرانه کاستی قابل توجهی را نسبت به سطح مطلوب آموخته‌ها و انتظار یادگیری مهارت خواندن که در حدی بالاتر از تسلط نسبی است، نشان دادند. در حد تسلط محدود و پایین‌تر از تسلط نسبی قرار داشتند و ضعف بیشتری نسبت به دانش‌آموزان مدارس دخترانه داشتند. قابل توجه است که

دانش‌آموزان مدارس دخترانه نیز در مجموع در حد تسلط نسبی (قابل قبول) بودند و با سطوح بالاتر تسلط نسبی در مهارت خواندن و درک مطلب (خیلی خوب تا عالی) فاصله داشتند.

◀ در پایه دوم: پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان مدارس دخترانه و پسرانه، در سطحی نزدیک به هم، کم‌وبیش در سطح پایین‌تر از تسلط نسبی قرار داشت.

◀ در پایه سوم: ضمن اینکه مهارت‌های خوانداری مجموعه دانش‌آموزان تا حدودی بهبود یافته بودند و به‌طور میانگین به سطح تسلط نسبی رسیده بودند، اما میزان پیشرفت در میان دانش‌آموزان مدارس پسرانه هنوز نسبت به سطح پیشرفت مورد انتظار کاستی داشت و در نگاهی مجموعی در سطح پایین‌تر از تسلط نسبی بود.

۲. از نظر مهارت‌های نگارش فارسی و انتظارات یادگیری شناختی مرتبط با آن‌ها

◀ در پایه اول: در نگاهی مجموعی، در تمام مهارت‌های زبانی نگارشی در مقایسه با تسلط مورد انتظار در مهارت نوشتن و انتظارات یادگیری در حوزه شناختی، مانند «نوشتن جمله‌های ساده به‌منظور بیان و انتقال فکر و اندیشه به دیگران، به‌کارگیری کلمه‌های خوانده‌شده در جمله برای بیان و انتقال پیام به دیگران، توانایی ترکیب و پیوند دادن جملات ساده برای انتقال فکر و پیام به دیگران»، دانش‌آموزان به سطح پایین‌تر از تسلط نسبی رسیده بودند و پیشرفتی در سطح مورد انتظار نداشتند.

◀ در پایه‌های دوم و سوم: از نظر «توانایی به‌کارگیری درست کلمات در جملات، توانایی انتخاب موضوع و محدود کردن آن، توانایی نوشتن چند جمله یا یک بند به‌صورت منسجم، و به‌کارگیری علائم نشانه‌گذاری در نوشتن»، و همچنین «گسترش استفاده از شیوه‌های پرورش تفکر خلاق» که انتظارات یادگیری در حد بالاتر از تسلط نسبی (خوب تا خیلی خوب) قرار دارد، پیشرفت مجموعی دانش‌آموزان نامناسب و ناهم‌خوان با انتظارات بود و از ضعف آن‌ها در مهارت‌های نگارشی و شناختی حکایت می‌کرد. در مجموع، پیشرفت مهارت‌های نگارشی فارسی دانش‌آموزان دختر و پسر پایه‌های اول، دوم و سوم، بسیار پایین‌تر از تسلط نسبی مورد انتظار بود و حتی به تسلط نسبی نیز نرسیده بودند.

۳. از نظر مهارت‌های گوش دادن و سخن گفتن

◀ در پایه اول: دانش‌آموزان و به‌خصوص دانش‌آموزان مدارس پسرانه، در نگاهی مجموعی، به تسلط محدودی در حد بین تسلط نسبی و تسلط محدود از نظر

مهارت‌های گوش‌دادن و سخن‌گفتن رسیده بودند. آن‌ها در مجموع از ضعف نسبی برخوردار بودند و با تسلط خوب تا خیلی خوب فاصله قابل توجهی داشتند. تمرکز شنیداری‌شان پایین بود و همچنین کاستی‌هایی از نظر برقراری ارتباط و پاسخ به پرسش‌ها، بیان کردن و تعریف‌کردن وجود داشت.

❖ **در پایه‌های دوم و سوم:** تسلط جموعی دانش‌آموزان دختر و پسر از نظر مهارت‌های گوش‌دادن و سخن‌گفتن، با توجه به انتظارات یادگیری و ملاک‌های در نظر گرفته شده که عمدتاً در حد سطح بالای تسلط نسبی (خوب تا خیلی خوب و عالی) است تا حدودی بهبود یافته بود و دانش‌آموزان در نگاهی جموعی به سطح تسلط نسبی رسیده بودند. البته هنوز با انتظارات تحقق‌دهنده و یادگیری مورد انتظار در این مهارت‌های زبانی فاصله داشتند.

۴. از نظر مهارت نوشتاری املا فارسی، خوانا نویسی، درست‌نویسی، و روی خط‌نویسی:

❖ **مجموعه دانش‌آموزان مدارس پسرانه و دخترانه در پایه‌های اول، دوم و سوم ابتدایی،** از نظر تسلط بر اکثر مهارت‌های املائی، مثل «نداشتن غلط املائی در نوشتن»، «خوانانویسی، رعایت فاصله حروف و کلمات و نوشتن روی خط زمینه»، و «رعایت اصول نقطه‌گذاری و نشانه‌گذاری در املا»، در مقایسه با تسلط مورد انتظار در مهارت نوشتن و املا پایه‌های اول، دوم و سوم که انتظارات یادگیری در حد بالای تسلط نسبی (خوب و خیلی خوب تا عالی) قرار دارد، پیشرفت جموعی مورد انتظار را نداشتند و هر دو گروه با سطح مورد نظر از تحقق هدف‌ها فاصله داشتند. به‌خصوص در میان دانش‌آموزان مدارس پسرانه این عدم تسلط در نوشتار و املائی کلمات و جملات، با توجه به ویژگی‌های در نظر گرفته شده، محسوس‌تر بود و آن‌ها در سطح نسبتاً ضعیف قرار داشتند.

۵. از نظر مهارت دستخط و زیبانویسی با توجه به معیارهای خط تحریری:

❖ **در مجموع و به‌صورت میانگین در پایه‌های اول تا سوم،** دانش‌آموزان بیشترین کمبود و ضعف را از نظر تسلط بر مهارت‌های دستخط تحریری نشان دادند و در مقایسه با میزان تسلط مورد انتظار در مهارت املا و به‌کارگیری خط، یعنی «به‌کارگیری بهنجار خط (خوانا نویسی، درست‌نویسی، روی خط‌نویسی و زیبانویسی [به‌خصوص در سال سوم]» که در حد تسلط نسبی تا کامل (خوب تا عالی) قرار دارد، پیشرفت

مجموعی دانش‌آموزان از نظر نوشتن با دستخط تحریری و خرده‌ملاک‌های آن، به هیچ‌وجه مناسب نبود و با سطح تسلط و یادگیری مورد انتظار فاصله قابل توجهی داشت.

پیشنهادها

با توجه به مجموعه پیشنهادها و توصیه‌های برگرفته از ارزشیابی دوره‌ای برنامه درسی فارسی دوره اول ابتدایی (سلسبیلی، ۱۳۹۸) و به‌خصوص در ارتباط با یافته‌های در سطح ارزشیابی برنامه درسی کسب‌شده، می‌توان به پیشنهادهای زیر اشاره کرد:

- در برنامه زبان‌آموزی دوره اول ابتدایی و بسته برنامه درسی فارسی، به ایجاد کارکردهای زبانی متنوع برای کودک توجه دقیق معطوف شود و طرحی برای به اجرا درآمدن کارکردهای زبانی کودک با توجه به سن و پایه تحصیلی مورد توجه باشد. از جمله در تنظیم برنامه درسی زبان فارسی و فعالیت‌های یادگیری زبانی، کارکردهای اطلاعاتی، تعاملی، شخصی، اکتشافی، تخیلی، آموزشی و تنظیمی و انگیزش‌درونی دانش‌آموز در اثر یک نیاز درک‌شده مورد توجه قرار گیرد. به‌خصوص در پایه‌های دوم و سوم، این توجه واقعی به انگیزش‌درونی دانش‌آموز و کارکردهای مختلف زبانی در برنامه درسی قصدشده و طراحی محتوا و فعالیت‌های یادگیری متناسب آن در بسته برنامه درسی فارسی بسیار اهمیت دارد.

- در تدوین برنامه درسی آموزش زبان فارسی دوره اول ابتدایی، راهبردی مشخص برای واژه‌آموزی در نظر گرفته شود. در هر پایه چند واژه جدید و چند واژه با توجه به رشد شناختی و نیازهای دانش‌آموز آموزش داده شود.

- در بسته برنامه درسی فارسی دوره اول ابتدایی، به زمینه‌های محتوایی مبتنی بر نگاه‌کردن و تلقی‌کردن، تفکر نوآورانه، تخیل و حرکت زبان تخیلی، و بیان مخترعانه با در نظر گرفتن اقتضای سن کودک، توجه بیشتری معطوف شود. تجربیات و فعالیت‌ها نیز بر مبنای میزان رغبت و مفید بودنشان برای دانش‌آموز انتخاب شوند، زیرا بسیاری از متن‌ها فاقد جذابیت‌اند.

- برای دانش‌آموزانی که دارای مشکلات خوانداری یا نوشتاری هستند، در کنار بسته برنامه درسی زبان‌آموزی، مجموعه متنوعی از کتاب‌های قرائتی اضافی،

مجله‌های خواندنی و مواد یاددهی ترمیمی تدوین و در دسترس مدارس قرار گیرد.

● برای مناطق دوزبانه، در انتخاب و تنظیم محتوا و روش آموزش مهارت‌های زبانی زبان فارسی برنامه ویژه‌ای لازم است. در این مناطق از بسته‌های آموزشی مربوط به فرهنگ منطقه استفاده شود و نیز محتواهایی در نظر گرفته شوند که با توجه به زبان مادری و لهجه کودک در ادای کلمات، برای زبان‌آموزی فارسی تسهیل‌کننده باشد و به‌عنوان زبان دوم، مناسب آن منطقه باشد. به‌علاوه، چند نوع مجموعه محتوا در نظر گرفته شود تا معلمان به‌دلخواه بر حسب نیاز دانش‌آموزان منطقه این بسته‌ها و مجموعه‌ها را انتخاب کنند. همچنین این آزادی عمل برای معلمان در مناطق دوزبانه وجود داشته باشد که خود با توجه به نیازهای منطقه و دانش‌آموزان، محتوا و بسته برنامه درسی را تعدیل و یا بازطراحی کنند.

● برای پایه‌های اول، دوم و سوم، مجموعه روش‌های ویژه‌ای برای آموزش املا و واژگان و دستور زبان در کتاب راهنمای معلم ارائه شوند. در راهنمای تدریس موجود فقط نکاتی کلی ارائه شده‌اند، ولی توضیحات و فعالیت‌های مناسب‌تر و مؤثرتری نیاز است تا در قالب راهنمای آموزش و راهکارهای روشی برای معلمان طراحی شوند.

● در راهنمای برنامه درسی و راهنمای تدریس موجود، به جنبه‌های روشی، چون روش‌های تقویت بارش فکری و بنا کردن یک فکر روی ایده‌های دیگران در فعالیت‌های یادگیری، روش‌های ایجاد انگیزه در کودکان برای سؤال کردن و پاسخ‌گویی به ادبیات از طریق هنرهای خلاق توجه بیشتری شود.

● در بعضی درس‌های فارسی دوره اول ابتدایی، از ابعادی چون املانویسی و خوش‌نویسی، در کتاب نوشتاری تا حدودی کاستی وجود دارد و کفایت نمی‌کند. لازم است تمرین‌های مفیدتری در بسته برنامه درسی قرار گیرد. به‌خصوص در پایه سوم، در مواردی بخش نوشتاری و به‌خصوص املا، تا حدودی یکنواخت می‌شود و جذاب نیست. در بعضی درس‌ها نیز به تمرینات متنوع‌تر و کاربردی‌تر در زمینه املا نیاز است.

● شروع آموزش و استفاده از خط تحریری از پایه‌های بالاتر از اول باشد. خط تحریری نیاز به الگودهی و تمرین قابل توجه خارج از کلاس دارد که با توجه

به سطح توانایی دست کودک پایه اول در به‌کارگیری قلم مشکل‌ساز است. برای آموزش دستخط با خط تحریری در پایه دوم و پایه‌های بالاتر، تهیه طرحی مناسب با استفاده از روش قدم‌به‌قدم در آموزش خط تحریری و ارائه راهنمایی در جهت بهبود خط‌های فردی دانش‌آموزان و اینکه در چنین آموزشی دانش‌آموزان به‌دقت نگاه کنند، لگویی را تکرار کنند و زمان بیشتری داشته باشند، ضرورت دارد. اکثر معلمان در خط تحریری آموزش کافی ندیده‌اند و تسلط لازم را در هدایت خط تحریری کودک ندارند. خودشان با خط نسخ آموزش دیده‌اند و با همان آموزش می‌دهند. لذا، طراحی الگوی راهنما و ارائه دوره‌های آموزشی کامل و جامع خط تحریری برای همه معلمان دوره اول ابتدایی بسیار حیاتی است.

● برنامه‌ریزی مجددی در موقعیت‌ها و فعالیت‌های یادگیری کتاب‌های خوانداری و نوشتاری در جهت ایجاد زمینه توجه و تأکید بیشتر روی فعالیت‌هایی که تشویق‌کننده سخن‌گفتن و گوش‌دادن هستند، صورت گیرد؛ موقعیت‌ها و فعالیت‌هایی از قبیل: هنرهای نمایشی و تجربیات هنری، تعامل در گروه‌های کوچک، بازی‌های کلامی، مصاحبه‌کردن، داستان‌گویی، خیمه‌شب‌بازی، خواندن دسته‌جمعی شعر و سرود، بازی لمس کن و بگو. - در جهت بازنگری و بازسازی بسته برنامه درسی زبان‌آموزی فارسی دوره اول ابتدایی، موقعیت‌هایی برای بیان‌کردن و نشان‌دادن دریافت از متن خوانده‌شده از طریق راه‌های تقویت‌کننده تخیل و خلاقیت دانش‌آموز به‌تناسب هر پایه در نظر گرفته شود؛ موقعیت‌هایی مانند پیش‌بینی‌کردن، بارش ذهنی و تلفیق‌کردن، - انشا‌کردن و بنا‌کردن، تفکر نوآورانه در قالب کشف یک موضوع، فکرهای بکر، بنا‌کردن توافق با هم‌کلاسی‌ها، شوخی و تعریف‌کردن مسئله، داستان‌پردازی درباره مسائل مورد علاقه کودکان، و تخیل‌کردن، بحث‌کردن و ارائه راه‌حل برای یک مسئله مورد علاقه یا موقعیت خطرناک داستانی.

● در راهنمای برنامه درسی و بسته برنامه درسی فارسی دوره اول ابتدایی، برنامه و روش خاصی برای الزامی‌شدن استفاده از مواد و منابع جنبی و غنی‌کننده یادگیری، غیر از کتاب درسی همگانی خوانداری، در نظر گرفته شود. این منابع در کلاس درس زبان‌آموزی و خارج از کلاس و برای ممارست بیشتر در منزل، مورد توجه و استفاده قرار گیرند و تنها به‌عنوان فعالیت‌های تکمیلی توصیه نشوند.

منابع

- احقر، قدسی. (۱۳۹۲). ارزشیابی کتاب فارسی و کتاب کار پایه دوم و ششم دوره ابتدایی (طرح پژوهشی). تهران: پژوهشکده خانواده، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- بازرگان، عباس. (۱۳۸۰). ارزشیابی آموزشی. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- دستجردی کاظمی، مهدی و نجفی پازوکی، معصومه. (۱۳۹۳). ارزشیابی از بسته آموزشی فارسی سال سوم ابتدایی (طرح پژوهشی). تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- راهنمای تدوین فارسی اول دبستان (کتاب معلم). (۱۳۹۱). تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، وزارت آموزش و پرورش.
- راهنمای تدریس فارسی دوم دبستان (کتاب معلم). (۱۳۹۱). تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، وزارت آموزش و پرورش.
- راهنمای تدریس فارسی سوم دبستان (کتاب معلم). (۱۳۹۲). تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، وزارت آموزش و پرورش.
- سلیمی، نادر. (۱۳۹۸). ارزشیابی دوره‌ای برنامه درسی فارسی دوره اول ابتدایی (از مجموعه ارزشیابی برنامه درسی دروس اصلی سه سال اول دوره ابتدایی) جلد اول و جلد دوم (طرح پژوهشی، شماره ۲۶۸۶۶). تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- سلسبیلی، نادر. (۱۳۹۲). پرورش تفکر در موقعیت‌های یادگیری زبانی: ویژگی‌های برنامه درسی، رویکردها، راهبردها. تهران: انتشارات مدرسه.
- سلسبیلی نادر. (۱۳۸۸). ارزیابی برنامه جدید آموزش زبان فارسی دوره ابتدایی (بخوانیم و بنویسیم) بر اساس کاربرد معیارهای الف پرورش خلاقیت ب توجه به کل نگری در آموزش توانایی‌های زبانی (طرح پژوهشی، شماره ۱۵۰۵). تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
- فارسی اول دبستان (بخوانیم). (۱۳۹۵). تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، وزارت آموزش و پرورش.
- فارسی دوم دبستان (مهارت‌های خوانداری). (۱۳۹۵). تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، وزارت آموزش و پرورش.
- فارسی سوم دبستان (خوانداری). (۱۳۹۵). تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، وزارت آموزش و پرورش.
- فارسی اول دبستان (مهارت‌های نوشتن). (۱۳۹۵). تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، وزارت آموزش و پرورش.
- فارسی دوم دبستان (مهارت‌های نوشتاری). (۱۳۹۵). تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، وزارت آموزش و پرورش.
- فارسی سوم دبستان (نوشتاری). (۱۳۹۵). تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، وزارت آموزش و پرورش.
- قمری، حیدر. (۱۳۹۱). ارزشیابی کتاب درسی فارسی اول دبستان (طرح پژوهشی). تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- کرسول، جان دبلیو. پلانو کلارک، ویکی آل. (۱۳۹۰). روش‌های پژوهش ترکیبی. (ترجمه علی‌رضا کیانمنش و جاوید سرایی). تهران: نشر آبیژ. (اثر اصلی در سال ۲۰۰۷ چاپ شده است).

- Block, C.C. (1997). Teaching the Language Arts (Second ed). Boston: Allyn and Bacon, Simon & Schuster Company.
- Curriculum Development and Supplemental Materials Commission. (2007). Reading/Language Arts Framework

- for California Public Schools Kindergarten through Grade Twelve. Sacramento, CA: California Department of Education.
- Fisher, R. (1995). Teaching Children to Think. London, UK: Stanley Thomes Ltd.
 - Gens, P. & Provance, J. & Van Duynes, K. & Zimmerman, K. (1998). The Effects of Integrating a Multiple Intelligence Based Language Arts Curriculum On Reading Comprehension of First and Second Grade Students. Chicago, IL: M. A. Action Research Project, Saint Xavier University.
 - Goodman, Y. M. (2011). Sixty Years of Language Arts Education: Looking Back in Order to Look Forward English Journal, 101(1), 17-25.
 - Hays, J. (2008). JAPANESE ELEMENTARY SCHOOLS. Retrieved from: <http://factsanddetails.com/japan/cat23/sub150/entry-2799.html>
 - Lemlech, J. K. (2010). Curriculum and Instructional Methods for the Elementary and Middle School. 7th. Ed. Boston, Ma: Pearson Education Inc.
 - Lambirth, A. (Ed.). (2005). Planning Creative Literacy Lessons. London: David Fulton Publishers.
 - Morrow, L.M. (1997). Literacy Development in the Early Years, Helping Children Read and Write. Third ed. Boston, MA: Allyn and Bacon.
 - Stotsky, S. (2013). An English Language Arts Curriculum Framework for American Public Schools: A Model. Retrieved from: <http://www.doe.mass.edu/frameworks/ela/0610draft.pdf>
 - Sulkunen, S. (2012). Finland. In Ina V.S. Mullis, Michael O. Martin, Chad A. Minnich, Kathleen T. Drucker, and Moira A. Ragan (Eds.), PIRLS 2011 Encyclopedia(pp.213-222). Boston College, USA: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
 - Walley, Carl W. & Walley, Kate. (1995). Integrating Literature in Content Areas. Westminster, CA: Teacher Created Materials, Inc.
 - USJP.org. (2005). Japanese Education in the 21st Century. Chapter 2: Preschool and Primary Education. Retrieved from: http://www.usjp.org/jpeducation_en/jpEdPrimary_en.html

پی‌نوشت‌ها

۱. برای شناخت و تبیین ویژگی‌های برنامه‌دستی مرجع زبان‌آموزی در نگاهی جهانی، منابعی چون: لملیج (۲۰۱۰)؛ بلاک (۱۹۹۷)؛ مورو (۱۹۹۷)؛ استوتسکی (۲۰۱۳)؛ لامبیرث (۲۰۰۵)؛ گنس، پروونس، وندین، زیمیرمان (۱۹۹۸)؛ هیز جی (۲۰۰۸) [مدارس ابتدایی ژاپنی]؛ گودمن (۲۰۱۱)؛ فیشر (۱۹۹۵)؛ کمیسیون تدوین برنامه‌دستی و مواد آموزشی تکمیلی (۲۰۰۷) [دپارتمان آموزش و پرورش کالیفرنیا]؛ USJP.org (۲۰۰۵). [آموزش و پرورش ژاپنی در قرن بیست و یکم]؛ سولکونن (۲۰۱۲) [بخش مربوط به فنلاند در پیرلز ۲۰۱۱]؛ سلسبیلی (۱۳۸۸، ۱۳۹۲، ۱۳۹۸)، کارل ولی و کیت ولی (۱۹۹۵) مورد توجه قرار گرفته است.
۲. فارسی اول دبستان (کتاب‌های مهارت خواندن، مهارت نوشتن، ۱۳۹۵)، فارسی دوم دبستان (کتاب مهارت‌های خوانداری، مهارت‌های نوشتاری، ۱۳۹۵)، فارسی سوم دبستان (کتاب خوانداری، کتاب نوشتاری، ۱۳۹۵) و مجموعه کتاب معلم یا راهنمای تدریس پایه‌های اول و دوم (۱۳۹۱) و پایه سوم (۱۳۹۲)، در بسته برنامه‌دستی تدوین شده فارسی دوره اول ابتدایی.